

CSAPÓ ZSUZSANNA*

„[...] ÉS AMELYET CSAK A NEMZETKÖZI JOGNAK AZ UGYANILYEN JELLEGŰ KÉSŐBBI SZABÁLYÁVAL LEHET MEGVÁLTOZTATNI.” AZ 1969. ÉVI BÉCSI EGYEZMÉNY ÉS A *IUS COGENS* MÓDOSÍTHATÓSÁGA**

A nemzetközi szerződések jogáról szóló 1969. évi bécsi egyezmény 53. cikkének értelmében a nemzetközi jog feltétlen alkalmazást igénylő szabályát csak a nemzetközi jognak az ugyanilyen jellegű későbbi szabályával lehet megváltoztatni. A tanulmány e rendelkezés értelmét igyekszik feltárni. Választ keres a következő (s az ezekből következő) kérdésekre: valóban módosítható lenne-e egy nemzetközi kógens norma? A ma ius cogens-nek tekintett szabályok –, amelyek a nemzetközi közösség alapvető értékeit és érdekeit védik – reálisan megváltoztathatók lennének-e? Netán az 53. cikk záró fél mondata az imperatív normák megszüntetésének lehetőségét is magába foglalja? Ha, amint az 53. cikk sugallja, a ius cogens módosítható, hogyan tehető ez meg? Olyan gyakori és akár egyszerűnek is tűnő vizsgakérdés nemzetközi jog szigorlatokon, hogy miként módosítható egy kógens szabály. A felkészült hallgató rögtön rávágja a bécsi egyezmény vonatkozó passzusát: azonos szintű normával, azaz ius cogens-szel! Ám illik-e itt tovább kérdezni? Van-e egyáltalán az oktatónak meggyőző, a maga számára is elfogadható válasza erre a kérdésre?

1. BEVEZETÉS

2019-ben immár elfogadásának 50. évfordulóját érhetette meg az államok közötti nemzetközi szerződések jogáról szóló 1969. évi bécsi egyezmény.¹ A jubileumok gyakorta készítenek bennünket megállásra, egy-egy kérdés újragondolására, így került 2019-ben is szakmai rendezvényeken a figyelem középpontjába a fél évszázada

* PhD, egyetemi docens, Nemzeti Közzolgálati Egyetem Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar Nemzetközi Jogi Tanszék, 1083 Budapest, Ludovika tér 2.; Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Társadalomtudományok és Nemzetközi Tanulmányok Intézete, 1042 Budapest, Viola u. 2–4. E-mail: csapo.zsuzsanna@uni-nke.hu; csapo.zsuzsanna@kre.hu.

** Jelen tanulmány a szerzőnek a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Nemzetközi Jogi és Európa-jogi Tanszéke, valamint a Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Bizottság Nemzetközi Közjogi Albizottsága által szervezett „Régi és új kihívások a nemzetközi szerződési jogban – Konferencia az 1969. évi bécsi egyezmény elfogadásának 50. évfordulója alkalmából” címmel 2019. május 31-én Szegeden tartott konferencián elhangzott, azonos című előadásának (kiegészített) lejegyzése, formába öntése.

¹ Magyarországon kihirdette az 1987. évi 12. törvényerejű rendelet. E tanulmányban a bécsi egyezményből átemelt idézetek forrása e törvényerejű rendelet által adott fordítás.

megalkotott kodifikációs egyezmény. Jelen tanulmány írója arra vállalkozott, hogy e szerződésnek nem is egy cikkét, nem is egy mondatát, de voltaképpen egy félmondatát körbejárva, mégpedig a feltétlen érvényesülést kívánó szabály, azaz a *ius cogens* módosíthatóságáról szóló passzus értelmét vizsgálja.

Kiindulásként szeretném leszögezni, hogy nem vagyok olyan bátor, vagy épp botor, hogy megkérdőjelezzem a *ius cogens* létét.² Az azonban ettől függetlenül kétségtelen, hogy 1969-ben nem tisztázták, miként lehet valamit *ius cogens*-ként elfogadni, elismerni. Ahogy Kovács Péter fogalmazott: „Tény [...], hogy a bécsi egyezmény homályban hagyta, hol és milyen formában kellene az államok közösségének egy normát *ius cogens* értékűnek minősítenie [...]”³

Márpedig ha az alap is bizonytalan, nehéz tovább építkezni. Jelen tanulmány mégis erre vállalkozik. Nem arra a kérdésre keresi a választ, hogy hogyan születik egy kógens szabály, hanem arra, hogy hogyan lehet egy már kialakult, kógensként elfogadott normát módosítani.

A két kérdés persze szorosan összefügg. Utóbbi kérdés voltaképp nem is válaszolható meg rendesen az előbbire adott felelet nélkül. Az alábbi sorok mégis csupán a módosíthatóság kérdésére fókuszálnak.⁴

2. A SZERZŐDÉSEK JOGÁRÓL SZÓLÓ 1969. ÉVI BÉCSI EGYEZMÉNY RELEVÁNS RENDELKEZÉSEI

A nemzetközi szerződések között az 1969. évi bécsi egyezmény szólt elsőként – mondhatjuk, progresszív módon⁵ – a nemzetközi jog azon feltétlen érvényesülést kívánó normáiról, amelyekkel más nemzetközi (és nemzeti)⁶ jogszabály nem

² Anthony D'AMATO: „It's a Bird, it's a Plane, it's Jus Cogens!” *Connecticut Journal of International Law* 1990./1. 1–6. <https://scholarlycommons.law.northwestern.edu/facultyworkingpapers/61/>.

³ KOVÁCS Péter: *Nemzetközi közjog* (Budapest: Osiris 2016) 139. (252. pont).

⁴ Az első dilemmára adott válaszokat lásd az alábbi szerzők műveiben (a teljesség igénye nélkül ajánlva e szakirodalmat az Olvasó figyelmébe). ROBERT KOLB: *Peremptory International Law – Jus Cogens. A General Inventory* (Hart Publishing 2015) 1–168; CHRISTIAN TOMUSCHAT – JEAN-MARC THOUVENIN (szerk.): *The Fundamental Rules of the International Legal Order. Jus Cogens and Obligations Erga Omnes* (Leiden: Nijhoff 2006) 1–471; GENNADY M. DANILENKO: „International Jus Cogens: Issues of Law-Making” *European Journal of International Law* 1991./1. 42–65; MATTHEW SAUL: „Identifying Jus Cogens Norms: The Interaction of Scholars and International Judges” *Asian Journal of International Law* 2015./1. 26–54, <https://www.jus.uio.no/ior/english/people/aca/matthesa/saul-identifying-jus-cogens-norms-asian-journal-of-international-law.pdf>; THOMAS KLEINLEIN: „Jus Cogens as the 'Highest Law'? Peremptory Norms and Legal Hierarchies” *Netherlands Yearbook of International Law* 2015. 173–210; STEFAN KADELBACH: „Genesis, Function and Identification of Jus Cogens Norms” *Netherlands Yearbook of International Law* 2015. 147–172.

⁵ JAN WOUTERS – STEN VERHOEVEN: „The Prohibition of Genocide as a Norm of Jus Cogens and its Implications for the Enforcement of the Law of Genocide” *International Criminal Law Review* 2005./3. 401–402.

⁶ MARY ELLEN O'CONNELL: „Jus Cogens: International Law's Higher Ethical Norms” in DONALD EARL CHILDRESS III (szerk.): *The Role of Ethics in International Law* (Cambridge University Press 2012) 97; Lásd ezzel kapcsolatban THOMAS KLEINLEIN véleményét, aki e tekintetben szükségét látja különbséget tenni a nemzetközi jog és a belső jog viszonyára vonatkozó monista és dualista felfo-

ütközhet, s amelyek tiszteletben tartása minden körülmények között biztosítandó. Korábban csupán jogtudósi szinten merült fel a nemzetközi jog egyéb mellérendelt jogforrásai⁷ fölé emelkedő, a rendszerbe így immár hierarchiát hozó jogi norma-típus koncepciója, a bécsi egyezmény azonban konfirmálta⁸ ezt az elgondolást.

Miként definiálta a bécsi egyezmény a ius cogens-t? Sehogy, tautológiát adott.⁹ 53. cikke ugyanis ekként rendelkezik: „[...] az általános nemzetközi jog feltétlen alkalmazást igénylő szabálya olyan normát jelent, amelyet az államok nemzetközi közössége, mint egész, olyanként fogadott el és ismert el, mint amelytől nem lehet eltérni [...]”. Azaz ius cogens-nek az a norma minősül, amit a nemzetközi közösség annak ismer el.

Hogyan rendelkezett a bécsi egyezmény a ius cogens módosíthatóságáról? Az 53. cikk imént idézett mondata így folytatódik: „[...] és amelyet csak a nemzetközi jognak az ugyanilyen jellegű későbbi szabályával lehet megváltoztatni.” Azaz egy kógens norma a bécsi egyezmény szerint ugyanilyen szintű szabállyal módosítható.¹⁰

Láthatjuk, a mondat második fele tán még enigmatikusabb,¹¹ mint az első.¹² E félmondat szerint ius cogens csak ius cogens-szel módosítható. Adja magát a kérdés: mégis milyen processzus keretében?

gások között. KLEINLEIN (4. lj.) 13. Lásd továbbá az utóbbi szerző által is hivatkozott álláspontját az Ex-Jugoszláv Nemzetközi Büntetőtörvényszéknek (ICTY): a bírák a Furundžija-ügyben leszögezték, hogy ha a kínzás tilalmának kógens szabályába ütköző nemzetközi megállapodás vagy nemzetközi szokásjog érvénytelennek tekintendő, értelmetlen volna másként kezelni e tilalomba ütköző nemzeti rendelkezéseket. *Prosecutor v. Furundžija*, ICTY, Trial Chamber, Judgment, Case No. IT-95-17/1-T, 10 December 1998, para. 155, <http://www.icty.org/x/cases/furundzija/tjug/en/fur-tj981210e.pdf>.

⁷ Kiegészítésképp megjegyzendő, hogy 1945-ben az ENSZ Alapokmánya kiemelve magát az egyenrangú nemzetközi szerződések közül a következőket deklarálta 103. cikkében: „Ha az Egyesült Nemzetek tagjainak a jelen Alapokmányból folyó és bármely egyéb nemzetközi megállapodásból eredő kötelezettségei összeülkőznének, az Alapokmányból folyó kötelezettségeiket illeti elsőbbség.” A magyar nyelvű fordítás forrása az Alapokmány kihirdető jogszabálya, az 1956. évi I. törvény.

⁸ Karl ZEMANEK: „The Metamorphosis of Jus Cogens: From an Institution of Treaty Law to the Bedrock of the International Legal Order? (Chapter 23)” in Enzo CANNIZZARO (szerk.): *The Law of Treaties Beyond the Vienna Convention* (Oxford: Oxford University Press 2011) 381.

⁹ BRUHÁCS János: „A nemzetközi jog tegnap és ma” *Állam- és Jogtudomány* 2013./3–4. 12.

¹⁰ Szó szerint ugyanezt a rendelkezést tartalmazza (ugyancsak 53. cikkében) az államok és a nemzetközi szervezetek közötti szerződések jogáról, ill. a nemzetközi szervezetek egymás közötti szerződéseinek jogáról szóló – a kellő számú ratifikáció hiánya miatt még hatályba nem lépett – 1986. évi bécsi egyezmény is; http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_2_1986.pdf.

¹¹ Ian SINCLAIR: *The Vienna Convention on the Law of Treaties* (Manchester: Manchester University Press 1984) 226. Idézi: Brian D. LEPARD: *Customary International Law: A New Theory with Practical Applications* (Cambridge University Press 2010) 258.

¹² Anthony D’Amato virolosan megjegyzi, hogyan is lehetne hibáztatni a bécsi egyezmény megfogalmazóit azért, mert elmulasztottak szólni arról, miként is bukkanhat fel egy ius cogens-t módosító későbbi ius cogens, hiszen arról sem ejtettek szót, hogy az eredeti kógens szabály miként ütheti fel a fejét. D’AMATO (2. lj.) 5.

3. HOGYAN MÓDOSÍTHATÓ A IUS COGENS?

3.1. SZERZŐDÉSSEL MÓDOSÍTHATÓ KÓGENS NORMA?

Nem tűnik jó iránynak, ha a kógens szabály nemzetközi szerződéssel történő módosíthatóságát feltételezzük. Hiszen épp a bécsi egyezmény fent idézett 53. cikke azt is leszögezi, hogy: „*A szerződés semmis, ha megkötésének időpontjában az általános nemzetközi jog valamely feltétlen alkalmazást igénylő szabályába ütközik. [...]*”

Erre a kérdésre mégis érdemes lesz még visszatérni.

3.2. SZOKÁSJOGGAL MÓDOSÍTHATÓ KÓGENS NORMA?

Ugyancsak zsákutcának tűnhet a kógens normát nemzetközi szokásjogi szabály által módosíthatónak tartanunk, hiszen ha az ENSZ Nemzetközi Jogi Bizottságának az államok felelősségéről szóló 2001. évi tervezete¹³ releváns pontjait felidézzük, ezek határozottan leszögezik: 1.) az államok nem ismerhetik el jogszerűnek a *ius cogens* súlyos megsértésével létrejött helyzetet, 2.) nem nyújthatnak segítséget e helyzet fenntartásához, valamint 3.) együtt kell működniük ennek felszámolása érdekében.¹⁴

Vagyis, elviekben, ki sem alakulhatna a *ius cogens*-szel ellentétes általános gyakorlat (magatartás igen, de általános gyakorlat nem), ami pedig az új szokásjogi szabály – egyik, a jogi meggyőződés (*opinio iuris*) melletti, konjunktív – előfeltétele.

Ezen a ponton megfontolásra érdemes a Nemzetközi Jogi Bizottság a feltétlen érvényesülést kívánó normák kodifikálásának feladatával megbízott különelőadó-jának 2018-ban publikált harmadik jelentése. E riportőr riportja szerint ha nemzetközi szokásjogi norma ütközne *ius cogens* normával, a kógens norma győzedelmeskedik e kollízióból kikerülve, és a vele ellentétes nemzetközi szokásjogi szabály érvénytelen lesz.¹⁵ (Megérne az a kérdés is pár gondolatot, miként értelmezhető egy szokásjogi norma érvénytelensége, ám ennek körülménye most nem e tanulmány

¹³ A Nemzetközi Jogi Bizottság kodifikációs egyezményben kívánta összefoglalni a nemzetközi felelősség jogának általános szokásjogi szabályait, ám végül csak e tervezett egyezmény végleges tervezetét sikerült elfogadni, amelyet azonban az ENSZ Közgyűlése (habár szerződés nem született belőle, de) a tagállamok figyelmébe ajánlott. Kodifikációs egyezmény tehát nem tetőzte be a Nemzetközi Jogi Bizottság évtizedeket átölelő ez irányú erőfeszítéseit, ám e végleges tervezet autoritása így is kétségtelen, fontos hivatkozási alapul szolgál az államok nemzetközi felelőssége kérdéseinek megítélésékor. Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts (ARSIWA). International Law Commission, fifty-third session, 2001. in *Yearbook of the International Law Commission* 2001, Vol. II. Part Two. Annex to General Assembly resolution 56/83 of 12 December 2001 (corrected by document A/56/49 (Vol. I)/Corr.4.), http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf.

¹⁴ ARSIWA, Art. 41.

¹⁵ „[...] *the jus cogens norm would prevail and the conflicting customary international law would be invalid.*” Third report on peremptory norms of general international law (*ius cogens*) by Dire TLADI, Special Rapporteur (2018) A/CN.4/714. (A továbbiakban: Third report by the Special Rapporteur) 58. para. 141, <http://legal.un.org/docs/?symbol=A/CN.4/714>.

feladata.)¹⁶ Ez a jelentés azt is megállapítja, hogy ki sem alakulhat új szokásjogi szabály, ha az a nemzetközi jog feltétlen érvényesülést kívánó normájába ütközne.¹⁷

Ajánlatos azt is átgondolni, hogy alakuló, formálódó új szokásjogi normánál még nem tűnik lehetségesnek, hogy az államok elismerjék annak *ius cogens* természetét, márpedig a módosító normának a módosítás időpontjában *ius cogens*nek kell lennie. Ahogy Cezary Mik megjegyezte: a feltétlen érvényesülést kívánó szabály helyébe lépő új normának ugyanazzal a karakterrel kell bírnia, éspedig a módosítás idején, mint a módosítandó – kógens – normának.¹⁸

Fontolóra veendő a kérdés, miszerint hogyan lehetne *desuetudo*-ról, törvényrontó szokásjogról beszélni *ius cogens* esetében, ha eleve fel kell lépni a *ius cogens*-szel ellentétes magatartásokkal szemben, és el sem ismerhető egy ilyen helyzet. Hogyan alakulhatna ki *ius cogens*-szel ellentétes állami gyakorlat?

Netán csak az *opinio iuris*, a jogi meggyőződés változna? Verbális aktusokban kifejezve? Háttérbe szorítva az államok általános gyakorlatát mint a szokásjog másik elemét? Érdemes átgondolni azt, hogy amikor a bécsi egyezmény már idézett 53. cikke úgy fogalmaz, hogy *ius cogens*-nek olyan normát tekintünk, „amelyet az államok nemzetközi közössége, mint egész, olyanként fogadott el és ismert el, mint amelytől nem lehet eltérni”, az „elfogadott” és az „elismert” kifejezések használata – Kirsten Schmalenbach meglátása szerint – világossá teszi, hogy egy szabály feltétlen érvényesülést kívánó természete elsősorban az államok jogi meggyőződéséből ered.¹⁹ Ide kapcsolható Brian D. Lepard meglátása, aki szerint egy létező kógens norma megváltoztatásához nem szükséges előzetesen annak megsértése.²⁰

A másik út, ami kínálja magát, ha az államok következetesen nem tiltakoznának, nem lépnének fel a *ius cogens* megsértése esetén. Vagyis kialakulna egy kógens normával ellentétes általános gyakorlat, amely ellen az államok konzekvensen nem tiltakoznának, illetve megjelenne az *opinio iuris* is, azaz a korábbi *ius cogens*-szel ellentétes gyakorlatra úgy tekintenének, mint amely lerontotta a korábbi kógens

¹⁶ Lásd például: KLEINLEIN (4. lj.) 14–16; Stefan TALMON: „Jus Cogens after Germany v. Italy: Substantive and Procedural Rules Distinguished” *Leiden Journal of International Law* 2012./4. 979–980. Utóbbi tanulmány által elemzett ítélet, amelyben a Nemzetközi Bíróságnak kógens és szokásjogi szabályok közötti kollízióról kellett döntenie (pontosabban a bírák nem fogadták el e normakonfliktus létét): *Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy: Greece intervening)*, Judgment, I.C.J. Reports 2012, 99.

¹⁷ „A customary international law rule does not arise if it conflicts with a peremptory norm of general international law (*jus cogens*).” Third report by the Special Rapporteur (15. lj.) 67. para. 160. Chapter IV. Proposals for draft conclusions. Draft conclusion 15 (1).

¹⁸ „[...] it is tacitly understood that an existing peremptory norm can be replaced by a new norm having, at the time of modification, the same nature as the existing norm”. Cezary MIK: „Jus Cogens in Contemporary International Law” *Polish Yearbook of International Law* 2013. 42.

¹⁹ „Both ‘recognized’ and ‘accepted’ clarify that a customary rule derives its peremptory character first and foremost from the *opinio iuris* of States [...]”. Kirsten SCHMALENBACH: „Article 53. Treaties conflicting with a peremptory norm of general international Law (“*jus cogens*”)” in Oliver DÖRR – Kirsten SCHMALENBACH (szerk.): *Vienna Convention on the Law of Treaties. A Commentary* (Berlin, Heidelberg: Springer-Verlag 2012), 915, 920. (Az idézet forrása: 920. oldal.)

²⁰ „[...] it does not require that an existing *jus cogens* norm first be violated in practice before it can be changed.” LEPARD (11. lj.) 259.

szabályt, és immár ez az, amit jogi kötelezettségük követni. Ez az opinio iuris egyúttal azt is tartalmazná, hogy meggyőződésük, kógens szabály alakult ki.

Példának okáért ha kialakulna az államok közötti erő alkalmazása – kógens – tilalmának²¹ egy új kivétele,²² a kezdeti jogsértés (a ius cogens megsértése) végül a ius cogens módosulásához vezethetne. Ne feledkezzünk meg azonban arról, hogy nem mindegy, hogy adott állam valóban egy új kivétel megteremtését kívánja-e őszintén kezdeményezni, vagy egyszerűen egy jogsértésére kíván magyarázatot adni, annak kimentésére jogi érvelést kreálni.²³ Márpedig *ex iniuria ius non oritur*, azaz jogellenesség nem teremt jogot.²⁴ S ahogy már 1927-ben az Állandó Nemzetközi Bíróság az Európai Duna Bizottság joghatósága-ügyben adott tanácsadó véleményében kifejtette: egy gyakorlat tolerálása nem jelenti egyúttal jogszerűségének elismerését.²⁵

Érdeemes újra felidézni a Nemzetközi Jogi Bizottság különleladója harmadik jelentésének már – még nem teljességében – hivatkozott mondatát, amely ugyanis nemcsak azt állítja, hogy nemzetközi szokásjogi norma és ius cogens kollíziója esetén az utóbbi norma győzedelmeskedik, az előbbi pedig érvénytelenné válik, de azt is leszögezi, hogy az egyetlen kivétel ezen elv alól, ha a nemzetközi szokásjogi norma maga ius cogens természetű, amely így képes a korábbi kógens szabály módosítására.²⁶ Azaz, ahogy szokásjogi normából válhat kógens szabály, úgy alakíthat akár szokásjog már létező ius cogens-t, ha szintén ius cogens rangra emelkedik.

²¹ Lásd az ENSZ Alapokmányának 2. cikk (4) bekezdését: „A Szervezet összes tagjainak nemzetközi érintkezéseik során más Állam területi épsége, vagy politikai függetlensége ellen irányuló vagy az Egyesült Nemzetek céljaival össze nem férő bármely más módon nyilvánuló erőszakkal való fenyegetéstől vagy erőszak alkalmazásától tartózkodniok kell.” A magyar nyelvű fordítás forrása: 1956. évi I. törvény.

²² Ma jogszerűen fegyveres erőt alkalmazni egy államnak a másik ellen csak két esetben lehet: önvédelemből, vagy a kollektív biztonsági rendszer hatékony működtetéséért felelős ENSZ Biztonsági Tanács felhatalmazása alapján az agresszor állammal szemben. (Lásd jobban – bár szintén csak tömören – kifejtve a 49. lábjegyzetben.)

²³ Alexander ORAKHELASHVILI: „Changing Jus Cogens through State Practice? The Case of the Prohibition of the Use of Force and its Exceptions” 8. <https://ssrn.com/abstract=2084829>. Eredeti megjelenés: Marc WELLER (szerk.): *Oxford Handbook of the Use of Force in International Law* (Oxford: Oxford University Press 2015).

²⁴ Rafael NIETO-NAVIA: „International Peremptory Norms (Jus Cogens) and International Humanitarian Law” in Lal Chand VOHRAH et al. (szerk.): *Man’s Inhumanity to Man: Essays on International Law in Honour of Antonio Cassese. International Humanitarian Law Series* (The Hague: Kluwer Law International 2003) 623. Online elérhető: http://www.dphu.org/uploads/attachements/books/books_4008_0.pdf, 17. oldal.

²⁵ *Jurisdiction of the European Commission of the Danube between Galatz and Braila*. Publications of the Permanent Court of International Justice. Series B. No. 14. Advisory Opinion of 8 December 1927, 5. https://www.icj-cij.org/files/permanent-court-of-international-justice/serie_B/B_14/01_Commission_europeenne_du_Danube_Avis_consultatif.pdf; ORAKHELASHVILI (23. lj.) 10.

²⁶ „[...] the only exception to this principle is where the customary international law in question is itself a norm of jus cogens capable of modifying the pre-existing jus cogens norm.” Third report by the Special Rapporteur (15. lj.) 58. para. 141. Lásd még: Peremptory norms of general international law (jus cogens). Text of the draft conclusions and draft annex provisionally adopted by the Drafting Committee on first reading. International Law Commission, Seventy-first Session, Geneva, 29 April – 7 June and 8 July – 9 August 2019. A/CN.4/L.936, 29 May 2019. (A továbbiakban: Text of the draft ILC conclusions – ius cogens) Draft conclusion 14 [15] para. 1, <http://legal.un.org/docs/?symbol=A/CN.4/L.936>.

Körvonalazódott egy lehetőség arra, hogy miként lehet a ius cogens-t módosítani. Létezik-e másik mód? Újfént érdemes felvetni az imént első blikkre tévútnak látszó kérdést: nemzetközi szerződéssel módosítható-e kógens norma?

3.3. ISMÉTELTEN: SZERZŐDÉSEL MÓDOSÍTHATÓ KÓGENS NORMA?

Igen, lehetséges a ius cogens szerződéssel történő módosítása is, mégpedig generális sokoldalú, egyetemes, vagy kvázi univerzális egyezményen.²⁷ Szükséges, hogy e szerződés elfogadása esetén a részes államok kijelentsék, ius cogens-ként ismerik el a benne foglaltakat. Szükséges továbbá, hogy a szerződő felek már az egyezmény elfogadásakor reprezentálják a nemzetközi közösség jelentős részét, vagy eleve univerzális (illetve csaknem univerzális) szerződést módosítsanak a benne részes államok.

Kvázi egyetemes szerződés alatt értendő az olyan megállapodás, amelynek az államok túlnyomó többsége tagja, a világ minden régiójából, köztük valamennyi jelentős szereplővel. Olyan nemzetközi szerződés is módosíthat tehát ius cogens-t, amelyet az összes állam ugyan nem írt alá, hiszen egy norma kógens mivoltának elfogadásához *„nincs szükség valamennyi állam egyetértésére, annyi tekinthető követelménynek, hogy az államok jelentős része, a létező államok mindegyik csoportjából és mindegyik régióból ilyennek tekintse”*.²⁸ Ius cogens esetében pedig –

²⁷ SCHMALENBACH (19. lj.) 912; Marjorie M. WHITEMAN: „Jus Cogens in International Law, with a Projected List” *Georgia Journal of International & Comparative Law* 1977. 615.

²⁸ KARDOS GÁBOR – LATTMANN TAMÁS – SCHENK BORBÁLA – SONNEVEND PÁL: „A nemzetközi jog forrásai. II. fejezet” in KARDOS GÁBOR – LATTMANN TAMÁS (szerk.): *Nemzetközi jog* (Budapest: ELTE Eötvös Kiadó 2010) 56. Ugyancsak egy nemzetközi jogi tankönyvből idézve: „[...] az elismerés a nemzetközi közösségtől mint egésztől származik, melynek pontos jelentése ugyan nem világos, de annyi egyértelmű, hogy nem követeli meg valamennyi állam egyetértését, elég a nemzetközi közösség jelentős többsége, ideértve a reprezentatív államok általi elfogadása”. BRUHÁCS JÁNOS: *Nemzetközi jog I. Általános rész* (Budapest, Pécs: Dialóg Campus 2008) 143. Fentiek kiegészítéseképp megjegyzendő, hogy 1968-ban a Nemzetközi Jogi Bizottságban, a leendő bécsi egyezmény alkotófolyamata során a szövegező bizottság iraki elnöke, MUSTAFA KAMIL YASSEEN így foglalt állást e kérdést illetően: *„by inserting the words „as a whole” in article 50 the Drafting Committee had wished to stress that there was no question of requiring a rule to be accepted and recognized as peremptory by all States. It would be enough if a very large majority did so; that would mean that, if one State in isolation refused to accept the peremptory character of a rule, or if that State was supported by a very small number of States, the acceptance and recognition of the peremptory character of the rule by the international community as a whole would not be affected.”* (Summázva: egy vagy néhány állam kimaradása nem lehet akadálya, hogy az államok nagy többsége elismerhesse egy szabály kógens természetét. Megjegyzés: a szövegezőkori 50. cikkből lett 1969-re, az egyezmény elfogadására a korábban több helyütt idézett 53. cikk.) United Nations Conference on the Law of Treaties, First Session, Vienna, 26 March – 24 May 1968. Official Records, Summary records of the plenary meetings of the Committee of the Whole, A/CONF39/11. United Nations, New York, 1969. 472. <https://www.ilsa.org/Jessup/Jessup15/VCLT%20First%20Session.pdf>; Lásd még: Roberto Ago, Special Rapporteur: Fifth Report on State responsibility. The internationally wrongful act of the State, source of international responsibility (continued). Doc. A/CN.4/291 and Add.1 & 2. 1976. in *Yearbook of the International Law Commission* 1976. Vol. II (1) 53. para. 151. http://legal.un.org/docs/?path=../ile/documentation/english/a_cn4_291.pdf&lang=EFS;

a Nemzetközi Jogi Bizottság állásfoglalása szerint – nem alkalmazható az örökös ellenző (*persistent objector*) szabály, azaz egy állam nem vonhatja ki magát a kialakuló kógens norma hatálya alól kitarító, következetes tiltakozása esetén sem.²⁹ Más kérdés, hogy „elegendő számú” („*sufficient number of*”) állam kifogása – a bizottság raportőre, Dire Tladi szerint – megakadályozza egy feltétlen érvényesülést kívánó norma kialakulását (hibádzik ugyanis ekkor a „nemzetközi közösség egésze” általi elismerés kitétele),³⁰ s így, teszem hozzá, akadálya lehet egy kógens norma megváltoztatásának is. Tévedésnek tűnhet, miért hozom fel a nemzetközi szokásjoghoz kapcsolódó örökös ellenző szabályát nemzetközi szerződés alkotása, illetve módosítása kapcsán. Értsük úgy, hogy kvázi univerzális, tehát ténylegesen ugyan nem egyetemes, ám e szintet megközelítő egyezmény is módosíthatna *ius cogens*-t, de ha e szerződés tartalma ellen több kimaradó – az új kontraktusba be nem lépő, vagy módosítás esetén a megállapodásból kilépő – állam is kifejezetten ellenvetéseit fogalmazná meg, ők képesek lennének állhatatos ellenkezésükkel a kógens norma szerződés általi módosításának gátat vetni. Pikáns hipotetikus helyzet, hiszen ez esetben a kógens normát megváltoztatni így képtelen, generális sokoldalú, mégsem minden állam által támogatott, sőt többek³¹ által ellenzett egyezmény, kollízióba kerülve a részes vagy szerződni szándékozó felek által módosítani kívánt *ius cogens*-szel, érvénytelennek tekintendő.

Hasznosnak bizonyulhat, ha egészen 1966-ig visszatekintünk, megértendő az 1969. évi bécsi egyezmény kógens szabályok módosítására vonatkozó passzusát. Ekkor ugyanis a leendő kodifikációs szerződés kidolgozásán munkálkodó Nemzetközi Jogi Bizottság kommentárt fűzött a készülő egyezmény tervezett cikkelyeihez. A későbbi 53. cikk kapcsán tett állásfoglalásuk szerint egy kógens szabály módosításának legvalószínűbb eszköze egy generális multilaterális egyezmény lehet. A bizottság szükségesnek tartotta leszögezni, hogy e szerződésre nem vonatkozna az 53. (a szövegezés e fázisában még 50.) cikk azon passzusa, amely szerint egy „*szerződés semmis, ha megkötésének időpontjában az általános nemzetközi jog valamely feltétlen alkalmazást igénylő szabályába ütközik*”.³² Ezzel az alapve-

Elena Katselli PROUKAKI: *Countermeasures, the Non-injured State and the Idea of International Community* (Routledge 2009) 25. Végül a Nemzetközi Jogi Bizottság 2019-ben rögzített álláspontjára is érdemes figyelni: eszerint szintén egy szabály kógensként történő elismeréséhez az államok nagyon nagy többsége szükséges, de nem követelmény minden állam egyetértése. „*Acceptance and recognition by a very large majority of States is required for the identification of a norm as a peremptory norm of general international law (ius cogens); acceptance and recognition by all States is not required.*” Text of the draft ILC conclusions – *ius cogens* (26. lj.) Draft conclusion 7. para. 2.

²⁹ Text of the draft ILC conclusions – *ius cogens* (26. lj.) Draft conclusion 14 [15] para. 3.

³⁰ Third report by the Special Rapporteur (15. lj.) 58. para. 142.

³¹ Számszerűsítésre nem vállalkoznék.

³² „*As a modification of a rule of ius cogens would today most probably be effected through a general multilateral treaty, the Commission thought it desirable to indicate that such a treaty would fall outside the scope of the article.*” Draft Articles on the Law of Treaties with commentaries, 1966. Adopted by the International Law Commission at its eighteenth session. (A továbbiakban: Draft Articles on the Law of Treaties with commentaries) in *Yearbook of the International Law Commission* 1966, Vol. II. Article 50. Treaties conflicting with a peremptory norm of general international law (*ius cogens*) 248.

téssel én is egyetérték, mindazonáltal javasolnám az előző bekezdésben a csak kvázi univerzális egyezmények kapcsán végigvitt gondolatkör elemeivel kiegészíteni.

4. VALÓBAN MEGVÁLTOZTATHATÓAK LENNÉNEK A KÓGENS SZABÁLYOK?

Végiggondolva napjaink kógensnek tekintett szabályai módosításának lehetséges processzusát, újabb kérdés vár ránk. Valóban megváltoztathatók lennének-e ezek a szabályok? Hogy a probléma súlya érzékeltethető legyen, tegyünk fel egy konkrétabb kérdést. Valóban megváltoztatható lenne-e példának okáért a népirtás tilalma?

Lássuk mindenekelőtt, mely szabályokat is tartunk ma – a fenti példán túl – ius cogens-ként számon. (S azután ezek módosíthatóságát lenne szükséges megfontolás tárgyává tenni.) Taxatív listát e normák soráról kötelező erejű nemzetközi dokumentum mindeztáig nem adott. Vannak normák, amelyek besorolása vitatott, e helyütt azok felsorolása következik, amelyek kógens státusát illetően szélesnek mondható a szakmai konszenzus. A Nemzetközi Jogi Bizottság égisze alatt a téma kodifikációjával megbízott különelőadó 2019 januárjában adott listáját érdemes idézni. A – már hivatkozott – raportőr, Dire Tladi negyedik jelentése az alábbi normákról tartja úgy, hogy ezek a legszélesebb körben elismertek ius cogens-ként (nem zárva ki egyúttal más normák kógens természetét):³³ az agresszió vagy az agresszív erő tilalma³⁴ (másképpen az erőszak tilalma), a genocídium tilalma, a rabszolgaság tilalma, az apartheid és a faji megkülönböztetés tilalma, az emberiség elleni bűncselekmények tilalma, a kínzás tilalma, az önrendelkezési jog (a népek önrendelkezési joga), valamint a humanitárius nemzetközi jog alapvető szabályai (voltaképpen utóbbi megfelel a háborús bűncselekmények tilalmának).³⁵ (A kalózkodás tilalmát a Nemzetközi Jogi Bizottságban készült néhány korábbi jelentés szintén e körbe sorolta.)³⁶

Valóban megváltoztathatók lennének e kógens szabályok? Netán maximum csak módosíthatók, de nem megszüntethetők?

³³ Fourth report on peremptory norms of general international law (jus cogens) by Dire TLADI, Special Rapporteur (2019) A/CN.4/727. (A továbbiakban: Fourth report by the Special Rapporteur) Draft conclusion 24. Non-exhaustive list of peremptory norms of general international law (jus cogens) 63. para. 137, <http://legal.un.org/docs/?symbol=A/CN.4/727>.

³⁴ Az angol nyelvű jelentés szerint a használt terminológia: „the prohibition of aggression or aggressive force”. A raportőr szinonimaként használja ugyan az erő alkalmazásának tilalmát is („prohibition of the use of force”), előbbi verziót azonban azért preferálja, mert az agresszív erő alkalmazásának tilalma egyúttal kifejezi azt is, hogy önvédelmi szituációban jogszerű az erő alkalmazása. Fourth report by the Special Rapporteur (33. lj.) 25–27. para. 58, 60, 62. A különelőadó januári jelentése után május végén a szövegező bizottság is ugyanezen elemeket tartalmazó nem taxatív listát fogalmazott (összegyűjtve további vitára szánt eddigi konklúzióikat), annyi terminológiai eltéréssel, hogy ők – maradva a megszokottnál – csak az agresszió tilalmát nevesítették, „agresszív erő” említése nélkül. Text of the draft ILC conclusions – ius cogens (26. lj.) Draft conclusion 23 [24].

³⁵ Fourth report by the Special Rapporteur (33. lj.) 52. para. 116.

³⁶ 1966-ban a szerződések jogáról szóló bécsi egyezmény tervezetéhez fűzött kommentárban, ill. 2006-ban a nemzetközi jog fragmentációja kérdésének megvitatásakor. Fourth report by the Special Rapporteur (33. lj.) 24–25. para. 56, 58.

4.1. MAXIMUM MÓDOSÍTHATÓK, DE NEM MEGSZÜNTETHETŐK?

Megítélésem szerint akár meg is szüntethetők a kógens normák, de csak ha teljesen új nemzetközi közösség alakul, új „értékekkel”, már ha egyáltalán közösségnek lehetne nevezni ezt az új rendszert, és értéknek az új értékeit.³⁷

Ne feledjük, a *ma ius cogens*-nek tekintett normák épp azért „érdemelnek” feltétlen érvényesülést, mert a nemzetközi közösség fundamentális értékeit, alapvető érdekeit védik. Ezen értékek és érdekek megóvása miatt kell az ezeket oltalmazó normáknak feltétel nélkül alkalmazást nyerniük.

4.2. MEGVÁLTOZTATHATÓK?

Hogy megváltoztathatók-e a kógens normák? A bécsi egyezmény mi másért ejtett volna szót módosításuk „mikéntjéről”³⁸? Eszerint igen, megváltoztathatók. Hozzá kell tenni, hogy a bécsi egyezmény csak a módosításról (módosíthatóságról) szól, megszüntetésről (megszüntethetőségről) nem.

A Nemzetközi Jogi Bizottság 1966-ban kelt, már idézett kommentárja szerint a kógens normákról sem állíthatjuk, hogy megváltozhatatlanok lennének, s hogy a jövőbeni fejlemények függvényében ne lehetne módosítani őket.³⁹ Habár az 1969. évi bécsi egyezménynek a nemzetközi jog feltétlen alkalmazást igénylő szabályairól rendelkező 53. cikke – ahogy Kirsten Schmalenbach megjegyzi –, rendeltetését tekintve a nemzetközi jogrend alapvető szabályainak védelmét célozza, mégsem írja elő e fundamentumok érinthetetlenségét.⁴⁰

Létezik persze ellenvélemény is. Mark Weston Janis szerint egy kógens normát az államok se szerződésükkel, se gyakorlatukkal meg nem változtathatnak.⁴¹ Eszerint – ahogy Anthony D’Amato kissé epésen megjegyzi Janis álláspontjára reagálva –, ha megalkottál egy szupernormát, együtt kell vele élned, nem szabadulsz tőle.⁴²

Ha nem osztjuk ezt az alapállást, és elfogadjuk e kógens szabályok módosíthatóságát, óhatatlanul további megválaszolandó kérdések merülnek fel. Miként módosíthatók – tartalmukat tekintve – ezek a normák? Vannak, akik szerint csak részleges módosítás képzelhető el. Az esszencia, azaz egy *ius cogens* lényege, veleje nem változhat.⁴³

³⁷ MIK (18. lj.) 42.

³⁸ Az idézőjelek használatát az indokolja, hogy a bécsi egyezmény – mint láttuk – lakonikusan intézte el ezt a kérdést.

³⁹ „[...] *it would clearly be wrong to regard even rules of jus cogens as immutable and incapable of modification in the light of future developments.*” Draft Articles on the Law of Treaties with commentaries (32. lj.) 248.

⁴⁰ SCHMALENBACH (19. lj.) 917.

⁴¹ „[...] *is a sort of international law that, once ensconced, cannot be displaced by states, either in their treaties or in their practice.*” Mark Weston JANIS: *An Introduction To International Law* (Boston: Little, Brown 1988) 54. Idézi: D’AMATO (2. lj.) 5. Lásd még a szerző másik írásában ugyanezt a kijelentését: Mark Weston JANIS: „The Nature of Jus Cogens” in *Connecticut Journal of International Law* 1988. 362.

⁴² „*Once you’ve created a supernorm, monster or not, you’ve got to live with it.*” D’AMATO (2. lj.) 5.

⁴³ MIK (18. lj.) 43.

Azt talán kijelenthetjük, hogy egy kógens szabály (pozitív) kiterjesztése nem lehet problémás. Ám vajon ugyanez elmondható korlátozásukról is?

4.3. VISSZALÉPÉS IS ELKÉPZELHETŐ?

Visszalépés is lehetséges lenne? Példának okáért, ha a kínzás tilalmát már nem tekintenénk abszolút, semmi által felül nem írható, minden körülmények között érvényesülendő emberi jognak. Akár azért, mert mások életének megóvását előrébb valónak fogadnánk el.⁴⁴ Megjegyzendő, nem biztos, hogy ez visszalépésnek lenne értékelhető.

Vajon feltételezhető-e visszalépés az alábbi kógens tilalmaknál: népirtás tilalma, apartheid tilalma, kalózkodás tilalma, rabszolgaság tilalma? Megítélésem szerint nem, csak ha alapvetően megváltozna maga a nemzetközi közösség is értékeivel együtt, s nem lenne már – globális – érték, amit ma annak tekintünk.

4.4. KITERJESZTÉS, ELŐRELÉPÉS ELKÉPZELHETŐ?

Gondolkozhatunk-e kiterjesztésben, előrelépésben? Vegyük példának okáért az ENSZ Alapokmánya által rögzített erő alkalmazásának tilalmát.⁴⁵ Több irányban is elindulhatnánk (így az önvédelem jogának nyitott vagy vitatott kérdéseit⁴⁶ vizsgálva), ehelyütt azonban csak egy aspektust vetnék fel. Változhat napjaink nem-

⁴⁴ Lásd akár a strasbourgi bíróságot is megjárta Magnus Gäfgen v. Németország ügy tényállását. (Gäfgennel szemben a kihallgatását végző rendőrök kínzást helyeztek kilátásba, ha nem árulja el, hol találhatják meg az általa elrabolt kisgyermeket. A rendőrök ekkor még nem tudták, hogy a gyermek életét már kioltotta a gyanúsított, és tartottak attól, hogy a hidegben és élelem híján a kisfiú életét veszti. Utóbb az így eljáró rendőrtiszteket elítélték, pénzbüntetéssel sújtva őket.) *Gäfgen v. Germany*, European Court of Human Rights, Grand Chamber, Judgment, 3 June 2010. Application No. 22978/05. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%7B%22001-99015%22%7D%7D>; Gäfgen Németország elleni ügye (22.978/05.) <https://kuria-birosag.hu/hu/ejeb/gafgen-nemetorszag-elleni-ugye-2297805>; POLGÁRI Eszter: „Az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítéleteiből” *Fundamentum* 2008./2. 98. http://epa.oszk.hu/02300/02334/00031/pdf/EPA02334_Fundamentum_2008_02_096-105.pdf.

⁴⁵ Lásd az Alapokmány már idézett 2. cikk (4) bekezdését.

⁴⁶ Például a preventív, ill. preemptív, azaz a megelőző és az elhárító (távoli, csak potenciális vagy küszöbönálló, nagy valószínűséggel instant bekövetkező fegyveres támadás elleni) önvédelem jogszerűségének, vagy a nem állami szereplő elleni önvédelemnek a kérdései. HOFFMANN Tamás: „Contra aggressionem? Az agresszió bűncselekményével kapcsolatos nemzetközi jogi dilemmák” *Állam- és Jogtudomány* 2019./1. 55–56. <https://jog.tk.mta.hu/uploads/files/2019-01-HOFFMANN.pdf>; KAJTÁR Gábor: *A nem állami szereplők elleni önvédelem a nemzetközi jogban* (Budapest: ELTE Eötvös Kiadó 2015) 1–561; LATTMANN Tamás: „A 2001. szeptember 11-i támadások hatása a nemzetközi jognak a fegyveres erő alkalmazására vonatkozó előírásaira” *Külföldi Szemle* 2011./3. 105–115; VALKI László: „A szeptember 11-i terrortámadás és a nemzetközi jog” in TÁLAS Péter (szerk.): *Válaszok a terrorizmusra – avagy van-e út az afganisztáni „vadászattól” a fenntartható globalizációig* (Budapest: Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Stratégiai Védelmi Kutatóközpont, Chartapress 2002) 107–122, http://www.grotius.hu/doc/pub/LTNOHP/2013-05-31_valki_laszlo_a-szeptember-11-i-terrtamadas-es-a-nemzetkozi-jog.pdf.

zetközi jogrendszerének e kógensnek tekintett normája, sőt mondhatjuk szükség is mutatkozna erre a kollektív biztonsági rendszer gyakorta ineffektív működése miatt. Példának okáért, ha megoldás formálódna arra, miként lehetne a nagyhatalmi vétó miatt megbénuló ENSZ Biztonsági Tanács határozata nélkül is jogszerű egy humanitárius intervenció (tekintve, hogy a nemzetközi béke és biztonság helyreállításáért, illetve fenntartásáért a fő felelősséget viselő ENSZ főszerv megannyiszor képtelen cselekedni, holott egyedül ő rendelkezik az agresszor állammal szembeni, akár erő alkalmazásával járó fellépésre felhatalmazás jogkörével),⁴⁷ vagy miképpen lehetne kiküszöbölni azt, hogy a BT egyetlen paralizáló állandó tagja miatt tehetetlenné váljon, holott cselekedni, pontosabban cselekvésre felhatalmazni csak ő volna jogosult, illetve ha a nemrég felbukkanó védelmi felelősség elve (R2P, Responsibility to Protect)⁴⁸ *hard law*-vá (s egyúttal pontosabb kötelezettségeket rögzítővé) válna az elkövetkezendőkben.

Gondolhatunk továbbá arra is, hogy a háborús bűncselekmények köre is bővül, így ma már például annak számít a korábban háborús bűntettnek nem tekintett 15 év alatti gyermekek sorozása, toborzása, összecsapásokban való aktív felhasználása. Sőt, idővel akár globális konszenzus alakulhat ki abban a tekintetben is, hogy az irányadó életkort feljebb vigyék, így akár 18 év alattiak ellenségeskedésekben való bevetése is nemzetközi jogn alapuló bűncselekménynek minősüljön.⁴⁹

⁴⁷ Ma – ahogy arra korábban már röviden utaltunk – az államok jogszerűen egy másikkal szemben kizárólag önvédelmi szituációban alkalmazhatnak fegyveres erőt, mégpedig akár egyénileg a megtámadott állam, ill. kollektív önvédelem keretében a sértett állam segítségére siető államok (e természetes jog gyakorlásához nem kell a BT felhatalmazása, de az államok „*az önvédelem e jogának gyakorlása során foganatosított rendszabályait azonnal a Biztonsági Tanács tudomására tartoznak hozni*”), ill. az erő alkalmazásának tilalma alóli második kivételként kizárólag az ENSZ BT rendelhet el az ENSZ Alapokmány VII. fejezete alapján a nemzetközi békét és biztonságot megsértő állammal szemben fegyveres rendszabályokat. Az idézet forrása: ENSZ Alapokmány 51. cikk. Lásd még az ENSZ Alapokmány „Eljárás a béke veszélyeztetése, a béke megszegése és támadó cselekmények esetében” című VII. fejezetében rögzített rendelkezéseket.

⁴⁸ Lényegét összefoglalva: az ENSZ születésének 60. évfordulóján, 2005-ben tartott világ-csúcstalálkozón elfogadott közgyűlési határozat szerint az egyes államok is, és a nemzetközi közösség is felelősséggel tartoznak azért, hogy megvédjék az érintett lakosságokat a népirtással, a háborús bűncselekményekkel és az emberiség elleni bűncselekményekkel szemben. 2005. World Summit Outcome. G.A. Res. 60/1, 60 U.N. GAOR Supp. No. 49. (A/60/49) (Vol. I.) 30. para. 138-139. <https://undocs.org/en/A/RES/60/1>; SÜLYÖK Gábor: „A humanitárius intervenció és a védelmi felelősség fogalmi elhatárolása” in Csapó Zsuzsanna (szerk.): *Emlékkötet Herczegh Géza születésének 85. évfordulójára. A ius in bello fejlődése és mai problémái* (Pécs: Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar 2013) 220–252.

⁴⁹ A Nemzetközi Büntetőbíróság (ICC, International Criminal Court) 1998-ban elfogadott, 2002-ben hatálya lépett Római Statútuma a 15 év alatti gyerekkatonák alkalmazását minősíti üldözendő cselekménynek. Az ICC legelső ítélete épp gyerekkatonák sorozásáért, toborzásáért, összecsapásokban való aktív felhasználásáért mondta ki bűnösségét a kongói Thomas Lubanganak. A gyerekkatonák jelenségét felszámolni hivatott nemzetközi jogi megoldásokról lásd: Csapó Zsuzsanna: *Fegyverekkel szemben, fegyverekkel kézben. Nemzetközi jogi védőháló a fegyveres konfliktusokban érintett gyermekek oltalmára* (IDResearch Kft. – Publikon Kiadó 2011) 1–275; A Lubanga ügyben hozott ítélet: *Situation in the Democratic Republic of the Congo in the Case of the Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo*, Public redacted Judgment on the appeal of Mr Thomas Lubanga Dyilo against his conviction. ICC, Appeals Chamber, ICC-01/04-01/06-3121-Red. 01 December 2014.

Szintúgy elképzelhető, hogy az ugyancsak ius cogens népirtás tilalmába bele fog tartozni idővel nemcsak az 1948. évi genocídium egyezmény által adott meghatározás szerinti „nemzeti, népi, faji vagy vallási csoport” megsemmisítését célzó magatartás, de ugyanúgy e bűncselekmény üldözni rendeltsége által védendőnek fog számítani a társadalmi vagy politikai csoport is, amely közösségekre való utalás mind 1948-ban a népirtás elleni egyezmény megalkotásakor, mind az 1948-as definíciót 50 évvel később szó szerint átvevő Római Statútum elfogadásakor elmaradt.⁵⁰ Lehetséges tehát, hogy a genocídium egyezmény atyjának, Raphael Lemkinnek a jóval szélesebb koncepciója szerint⁵¹ – amelyet nem sikerült a II. világháborút követően még az államokkal elfogadtatnia, nem volt ugyanis minden állam nyitott arra, hogy a bűncselekmény tárgyába beletartozzon a végül akceptált négyen túl más csoportok létezése is – bővílni fog még a genocídium tilalmának ius cogens szabálya.⁵² Akár, ahogy szintén Lemkin tervezte,⁵³ a kulturális genocídium tágabb fogalma is e tilalom hatálya alá kerülhet, nem csupán annak egy szelete, hiszen 1948-ban a genocídium egyezmény elfogadásakor még csak arról sikerült meggyőzni a leendő részes államokat, hogy az üldözött csoport gyermekeinek más csoporthoz való erő-

https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2014_09844.PDF. Lásd még: Dapo AKANDE: „Customary International Law and the Addition of New War Crimes to the Statute of the ICC” EJIL: Talk! Blog of the European Journal of International Law. Published on January 2, 2018, <https://www.ejiltalk.org/customary-international-law-and-the-addition-of-new-war-crimes-to-the-statute-of-the-icc/>.

⁵⁰ Lásd a genocídium egyezmény II. cikkét: „A jelen Egyezmény népirtás alatt a következő cselekmények bármelyikének, valamely nemzeti, népi, faji vagy vallási csoport, mint olyan, teljes vagy részleges megsemmisítésének szándékával való elkövetését érti: a) csoport tagjainak megölése; b) a csoport tagjainak súlyos testi vagy lelki sérelem okozása; c) a csoportra megfontolva oly életfeltételek ráerőszakolása, melyeknek célja a csoport teljes vagy részleges fizikai elpusztulásának előidézése; d) oly intézkedések tétele, amelyek célja a csoporton belül a születések megátalása; e) a csoport gyermekeinek más csoporthoz való erőszakos átvitele.” A fordítás forrása: 1955. évi 16. törvényerejű rendelet a népirtás büntetvényének megelőzése és megbüntetése tárgyában 1948. évi december 9. napján kelt nemzetközi egyezmény kihirdetéséről.

⁵¹ Raphael LEMKIN: *Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation, Analysis of Government, Proposals for Redress* (Washington: Carnegie Endowment for International Peace 1944); Raphael LEMKIN: „Genocide as a Crime under International Law” *American Journal of International Law* 1947./1. 145–151, <http://www.preventgenocide.org/lemkin/ASIL1947.htm>.

⁵² A népirtás elleni egyezmény konszenzusos szűkebb definíciója, a lehetséges áldozati csoportok négy kategóriára szűkítése azt a nonszensz helyzetet eredményezte, hogy a Kambodzsában az 1970-es évek második felében a vörös khmerek rémuralma idején elkövetett cselekményeknek – amelyek következtében közel két millió ember (az ország lakosságának egynegyede) vesztette életét – csak egy kis része minősíthető az egyezmény értelmében genocídiumnak, mégpedig a kifejezetten kisebbségi csoportok ellen elkövetett atrocitások. Az áldozatok túlnyomó többsége azonban nem sorolható be a „nemzeti, népi, faji vagy vallási csoport” kategóriák alá, az öldöklések célpontjává ugyanis például értelmiségi mivoltuk vagy e társadalmi réteghez való feltételezett tartozásuk okán – mint a rendszer kikialtott ellenségei – váltak. Stéphanie GRY: „The Genocide That Wasn't” August 25, 2014. <https://www.nybooks.com/daily/2014/08/25/khmer-rouge-genocide-wasnt/>; Justine DRENNAN: „When Genocide Isn't Legally Genocide” October 17, 2014. <https://foreignpolicy.com/2014/10/17/when-genocide-isnt-legally-genocide/>; David NERSESSIAN: *Genocide and Political Groups* (Oxford University Press 2010) 1-380.

⁵³ Leora BILSKY – Rachel KLAGSBRUN: „The Return of Cultural Genocide?” *European Journal of International Law* 2018/2. 373.

szakos átvitelét vegyék be az egyezménybe és minősítsék nemzetközi jogon alapuló bűncselekménynek, mégpedig népirtásnak.⁵⁴

Hogyan bővíthetne a népirtás tilalmának kógens szabálya? Szükség lenne vagy a népirtás elleni egyezmény módosítására,⁵⁵ vagy (illetve a két folyamat akár párhuzamosan is futhatna) arra, hogy nemzeti szinten, a hazai büntetőtörvénykönyvek népirtás-definícióját vegyék revízió alá. Felmerül persze újabb kérdésként: a kimaradó (a módosított egyezményt el nem fogadó, vagy nemzeti rendelkezéseiket meg nem változtató) államokat mikor kötné *ius cogens* alapon e tágabb tilalom. Az eredeti tilalom *ius cogens* jellege vajon kiterjedne, illetve mikor terjedne ki a kibővített tilalomra?⁵⁶ Visszatérünk ezzel persze az origóhoz, ahhoz a központi kérdéshez, amelynek megválaszolására e tanulmány nem vállalkozott: miként lehet egy normát *ius cogens*-ként elfogadni, elismerni.⁵⁷ Hiszen ha módosítanák a genocídium egyez-

⁵⁴ A pontosság kedvéért érdemes megjegyezni, hogy LEMKIN nem kívánta a politikai csoport kategóriáját az egyezménybe vétetni. Egyrészt ugyan az *American Journal of International Law* c. folyóiratban 1947-ben publikált tanulmányában azt látjuk, hogy idézi az ő közbenjárásával megfogalmazott 96 (I) számú ENSZ közgyűlési határozatot (amelyre fenti szöveg is hamarosan kitér), amely pedig a politikai csoportot is a védendőek közé sorolta (a faji, vallási és – így fogalmaz a határozat – egyéb csoportok mellett), és ez ellen egyetlen tiltakozó szót nem vetett papírra e tanulmányában. Másrészt azonban a népirtás elleni egyezménynek az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsának (ECOSOC) égése alatt ugyanezen évben született tervezetének tanúsága szerint LEMKIN megkérdőjelezte szakértőként kétségeit fogalmazta meg a politikai csoport egyezménybe vételét illetően: e kategória szerinte instabil és kevésbé karakteres jellege okán, ill. tartott attól is, hogy a világ ideák mentén történő megosztottsága veszélyeztetné a tervezett egyezmény sikerét. (Más, ugyancsak ekkor kért szakvélemény – DONNEDIEU DE VABRES tollából – mindenesetre épp ellenkezőleg érvelt, mondván, ha a politikai csoport nem kerül az egyezményben említésre, az akár igazolhatja az e közösségekkel szembeni genocídiumot.) Ami viszont a társadalmi csoportokat illeti, arra kifejezetten utal LEMKIN 1947-ben lejegyzett írása, hogy szerzője már 1933-ban Madridban egy („International Conference for Unification of Criminal Law” címmel tartott) konferencián azt javasolta a delegáltaknak, fogadtassák el *delicta iuris gentium*nak, azaz „a nemzetek joga alapján bűncselekménynek” a faji, vallási és *szociális* közösségek elpusztítását. LEMKIN 1947 (53. lj.) 146, 150; Draft Convention on the Crime of Genocide. United Nations Economic and Social Council. E/447 26 June 1947. 22. <https://digitalibrary.un.org/record/611058>; David Shea BETTWY: „The Genocide Convention and Unprotected Groups: Is the Scope of Protection Expanding under Customary International Law?” *Notre Dame Journal of International & Comparative Law* 2011/1. 188; William A. SCHABAS: „Groups Protected by the Genocide Convention: Conflicting Interpretations from the International Criminal Tribunal for Rwanda” *ILSA Journal of International & Comparative Law* 2000/2. 376–377. <https://core.ac.uk/download/pdf/51091794.pdf>.

⁵⁵ A genocídium egyezmény rendelkezik módosíthatóságáról, ekként (XVI. cikk): „Bármely Szerződő Fél a jelen Egyezmény felülvizsgálására irányuló kérelmét a [z ENSZ] Főtitkárnak küldött írásbeli közlés útján bármikor előterjeszheti. A kérelem alapján teendő intézkedésekről – ha ilyeneket szükségesnek tart – a [z ENSZ] Közgyűlés határoz.”

⁵⁶ Ne feledjük, hogy – ahogy a fenti főszöveg következő bekezdése is emlékeztet rá – a Nemzetközi Bíróság a genocídium egyezményhez fűzött fenntartások ügyben hozott tanácsadó véleményében (1951-ben) kijelentette, hogy a népirtás elleni szerződés alapjául szolgáló elvek minden államot köteleznek, szerződéses kötelemtől függetlenül. *Reservations to the Convention on Genocide*, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 1951, 23. (A továbbiakban: Advisory Opinion – Reservations to the Convention on Genocide.)

⁵⁷ Fogódzól mindazonáltal, csupán egy lábjegyzet erejéig lássuk, mi szolgálhat bizonyítéku arra, hogy egy normát kógensként fogadtak és ismertek el. A Nemzetközi Jogi Bizottság szerint erről tanúskodhatnak (többek között): államok nevében tett nyilatkozatok, hivatalos közlemények, kormányok által

ményt, s a népirtást definiáló II. cikkét kibővítenék vagy a szerződést új rendelkezéssel toldanák meg, a módosítást elfogadó államokat kötné ez a tilalom is, de a valamennyi államot kötelező ius cogens-szé csak akkor válna, ha – a bécsi egyezmény szerint – a nemzetközi közösség egésze olyanként ismerné el, mint amelytől nem lehet eltérni. Vajon mennyiben módosíthatná a Nemzetközi Bíróság az 1970-ben a Barcelona Traction ügyben tett kijelentését, miszerint *erga omnes* szabálynak minősül a népirtás tilalma⁵⁸ (ugyanazt megerősítette 1996-ban a Bosznia-Hercegovina és Szerbia és Montenegró közötti peres eljárásban)⁵⁹, ha a – ma 151 csatlakozó államot felmutató⁶⁰ – szerződést revízió alá vennék (s netán nem minden részes állam osztaná az új koncepciót). Vagy ha a népirtás elleni egyezmény változatlan maradna, de a definícióját átvevő – jelenleg 122 részes állammal bíró⁶¹ – Római Statútum esne át (bővítő) módosításon. Megjegyezném, a Nemzetközi Bíróság 1970. évi ítélete nem utalt kifejezetten a genocídium egyezmény rendelkezéseire, csak a népirtás tilalmát minősítette generálisan, konkrétumok részletezése nélkül.

Mindazonáltal érdemes arra felfigyelni, hogy három évvel az 1948. évi szerződés elfogadása után, 1951-ben a Nemzetközi Bíróság bírái a genocídium egyezményhez fűzött fenntartásokkal kapcsolatban adott tanácsadó véleményükben – épp abban a bekezdésben, amelyben azt deklarálta a testület, hogy a szerződés alapjául szolgáló elvek szerződéses kötelelem nélkül minden államot köteleznek – generálisan, nem specifikálva „emberi csoportokról” értekeztek, mint akiknek élethez való joga meg nem tagadható, nem leszűkítve ezen emberi közösségeket „nemzeti, népi, faji vagy vallási” csoportokra.⁶² Mi értelme is lenne védeni példának okáért a val-

fogalmazott jogi vélemények, diplomáciai levelezés, jogalkotási és közigazgatási aktusok, nemzeti bíróságok döntései, szerződési rendelkezések, ill. nemzetközi szervezetek által vagy kormányközi konferenciákon elfogadott határozatok. Fentiekben túl egy norma kögens természetét szintén segíthetnek meghatározni, de a bizottság szerint csak másodlagos eszközként: nemzetközi bíróságok és törvényszékek, s különösen a Nemzetközi Bíróság döntései, továbbá államok vagy nemzetközi szervezetek által felállított szakértői testületek munkái, jogtudósok tanításai. Text of the draft ILC conclusions – ius cogens (28. lj.) Draft conclusion 8 [9(1)(2)], 9 [9(3)(4)]. Hogy – e kérdést illetően – jogi konzekvenciáikat tekintve miért tesz különbséget a bizottság is nemzeti és nemzetközi bíróságok ítéletei között, erről lásd: CSAPÓ Zsuzsanna: „Nemzetközi bíróságok döntései” in JAKAB András – FEKETE Balázs (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (Nemzetközi jog rovat, rovat szerkesztő: SÜLYÖK Gábor) 2018, <https://ijoten.hu/szocikk/nemzetkozi-birosagok-dontesei>.

⁵⁸ *Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited*, Judgment, I.C.J. Reports 1970, 3, para. 33–34.

⁵⁹ „[...] *the rights and obligations enshrined by the Convention are rights and obligations erga omnes. The Court notes that the obligation each State thus has to prevent and to punish the crime of genocide is not territorially limited by the Convention.*” *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*, Preliminary Objections, Judgment, I.C.J. Reports 1996, 616. para. 31; Antônio Augusto CANÇADO TRINDADE: „Jus Cogens: The Determination and the Gradual Expansion of its Material Content in Contemporary International Case-Law” 13. <https://www.oas.org/dil/esp/3%20-%20cancado.LR.CV.3-30.pdf>.

⁶⁰ United Nations Treaty Collection, https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsq_no=IV-1&chapter=4&clang=_en.

⁶¹ Lásd az ICC honlapját: https://asp.icc-cpi.int/en_menus/asp/states%20parties/Pages/the%20states%20parties%20to%20the%20rome%20statute.aspx.

⁶² „*The origins of the Convention show that it was the intention of the United Nations to condemn and punish genocide as ‘a crime under international law’ involving a denial of the right of exis-*

lasi csoportokat, s nem oltalmazni a politikai alapon szerveződő közösségeket, az ugyanis nem lehet elegendő érv, hogy utóbbiak képlékenyebb kollektíva lehetnek.⁶³ A Nemzetközi Bíróság által is hivatkozott 96 (I) számú ENSZ közgyűlési határozat is⁶⁴, amelynek segítségével a bíróság teleologikus értelmezést követve igyekezett feltárni a szerződés alkotóinak eredeti szándékát, még „faji, vallási, *politikai és más*” csoportokról rendelkezett, mint akik létezéshez való jogának megtagadása népirtásnak, genocídiumnak minősül (ahogy egy individuum élethez való jogának megtagadása pedig emberölésnek, homicídiumnak, állította fel ezt a párhuzamot 1946-ban e közgyűlési határozat).⁶⁵

Az 1948 óta eltelt emberi jogi jogfejlődés tükrében (ne felejtjük, a népirtás elleni egyezmény volt az első emberi jogi tárgyú nemzetközi szerződés, azóta azonban mind univerzális, mind regionális szinten rengeteg ilyen tematikájú egyezmény látott napvilágot) vajon állíthatjuk-e, hogy a genocídium kógens tilalma tágabb lenne, mint a szerződéses tilalom? Hiszen, ismét felteszem a kérdést, mi alapján ne minősülne népirtásnak példának okáért kulákoknak kikiáltott társadalmi – és nem a szerződés fogalmai szerint „nemzeti, népi, faji vagy vallási” – csoport szándékos kiirtása. Vigyáznunk kell azonban, mivelhogy a büntetőjog, és így a nemzetközi büntetőjog is a legalitás elvének értelmében pontos fogalmakkal kell hogy operáljon, ha azonban a szokásjog, illetve a kógens szabály írott jelleget nem ölt, a bennük rejlő bizonytalanság⁶⁶ okán megkérdőjelezhető a törvényesség elvének tiszteletben tartása. (Félreértés ne essék, nemzetközi szokásjog is lehet alapja egyéni büntetőjogi felelősség megállapításának, ám csak ha e normaforrás kellőképpen egzak.)⁶⁷ Fentiekből következően nemzetközi jogi normák alapján eljáró nemzetközi, vagy hibrid, illetve nemzeti büntetőbíróságok ma nem népirtásnak, hanem emberiség elleni büntettnak minősítenék a fenti példa szerinti, társadalmi csoport elleni üldöztetést.

tence of entire human groups [...].” Advisory Opinion – Reservations to the Convention on Genocide (58. lj.) 23.

⁶³ ÁDÁNY Tamás Vince: *A Nemzetközi Büntetőbíróság joghatósága. Előzmények, tendenciák és előfeltételek* (Budapest: Pázmány Press, Pázmány Péter Katolikus Egyetem 2014) 101–102; Caroline FOURNET: *The Crime of Destruction and the Law of Genocide: Their Impact on Collective Memory* (London, New York: Routledge 2016) 51.

⁶⁴ Az az ENSZ plenáris főszerveinek legelső rendes ülészakán, vagyis még 1946-ban született egyik határozata.

⁶⁵ UN General Assembly Resolution 96 (I) The Crime of Genocide. Fifty-fifth plenary meeting. 11 December 1946, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/033/47/IMG/NR003347.pdf?OpenElement>.

⁶⁶ BRUHÁCS (28. lj.) 153, 184.

⁶⁷ Ezt hangsúlyozta az ICTY a Vasiljević ügyben 2002-ben: *Prosecutor v. Mitar Vasiljević*, ICTY, Trial Chamber II. Judgment of 29 November 2002. Case No. IT-98-32-T. 78. para. 202; HOFFMANN Tamás: „A nemzetközi szokásjog szerepe a magyar büntetőbíróságok joggyakorlatának tükrében” *Jogelméleti Szemle* 2011/4. <http://jess.ajk.elte.hu/hoffmann48.html>; Yudan TAN: „The Identification of Customary Rules in International Criminal Law” *Utrecht Journal of International and European Law* 2018/2. 93–97. <https://www.utrechtjournal.org/articles/10.5334/ujiel.434/>; Fausto POCAR: „Transformation of Customary Law Through ICC Practice” *AJIL Unbound. Symposium on the Rome Statute at Twenty* 2018. 182–186. <https://doi.org/10.1017/aju.2018.55>.

Csak egy gondolat erejéig maradván még a népirtás tilalmánál, és visszakanyarodva egyúttal előző kérdésünkhöz – miszerint visszalépés is elképzelhető-e mára kifejlesztett kógens szabályok esetében –, se a népirtás elleni egyezmény által védendőnek minősített csoportokat illetően, se az elkövetési magatartásokat⁶⁸ illetően nem látom lehetségesnek ezek szűkítését, csakis a mai nemzetközi közösségünk kollapszusát, értékeinek kimúlását követően.

4.5. LÉTEZIK MEG NEM VÁLTOZTATHATÓ KÓGENS SZABÁLY?

Kijelenthetjük-e napjaink kógensként elismert szabályai közül valamelyikről is – feltételezve, hogy nem változik meg alapjaiban a nemzetközi közösségünk, amelynek alapvető értékeit védik e normák –, hogy megváltoztathatatlan? Hogy esetében se vissza-, se előrelépés, se szűkítés, se kiterjesztés nem elképzelhető? Megfontolandó, hogy a rabszolgaság tilalma, illetve a faji diszkrimináció tilalma e körbe sorolható.

4.6. 1969 ÓTA MÓDOSULT KÓGENS NORMA?

Az 1969. évi bécsi egyezménynek a nemzetközi jog feltétlen érvényesülést kívánó normáira vonatkozó passzusának elfogadása óta a háborús bűntettek kógens tilalma – mint ahogy arra korábban utaltunk – bizony változott, mégpedig bővült e tilalom újabb cselekmények háborús bűncselekményként történt elismerésével. Feltéve persze, ha elfogadjuk, hogy példának okáért a gyermekkatonák alkalmazása nemcsak szerződéses kötelelem folytán,⁶⁹ és immár szokásjogi norma folytán⁷⁰ minősül nemzetközi jogon alapuló bűncselekménynek, de egyúttal kógens jelleget is öltött a gyermekkatonák alkalmazását tiltó humanitárius norma⁷¹ megszegésének büntetni rendeltsége, a korábbi illetéknéppen, azaz háborús bűntetteként minősített cselekményekhez hasonlóan.

⁶⁸ Lásd a népirtás elleni egyezmény korábban idézett II. cikkében szereplő elkövetési magatartásokat: a)–e) pontok.

⁶⁹ Az ICC Római Statútuma kötelező hatályának elismerésével.

⁷⁰ „2004 májusában [...] a Sierra Leone-i Speciális Bíróság, illetve annak Fellebbezési Tanácsa mérföldkőnek számító döntést hozott, amikor egy a joghatóságát vitató előzetes beadvány elutasítását eredményező határozatában arra a következtetésre jutott, miszerint maga a nemzetközi szokásjog is tartalmazza a 15 év alatti gyermekek sorozásának és toborzásának, illetve felhasználásának tilalmát, sőt nem csupán a tilalmát, de annak büntetni rendeltsét is.” CSAPÓ (49. l.) 156–157, valamint lásd még e monográfia V.4.c. alfejezetét. A hivatkozott bírósági döntés: *Decision on preliminary motion based on lack of jurisdiction (child recruitment)*, Special Court for Sierra Leone, Appeals Chamber, SCSL-04-14-AR72(E)-131-7383-7412.

⁷¹ A ma hatályos humanitárius jogi egyezmények közül az 1949. évi genfi egyezmények még nem rendelkeztek a gyermekkatonákról, először róluk, azaz sorozásukról, toborzásukról, ellenségeskedésben való részvételükről (ezek bizonyos életkor alatti tiltásáról, korlátozásáról) az egyezmények 1977. évi két kiegészítő jegyzőkönyve tett említést. CSAPÓ (49. l.) 120–127.

Ákár ugyancsak példaként felhozható lenne a népek önrendelkezési joga,⁷² amely kógens normának értelmezése elismerése óta⁷³ rengeteget látszott változni. Kezdetben úgy tekintettek e jogra, mint ami dekolonizációs kontextusban értelmezhető csupán, az önrendelkezési jog alanyaként pedig a függetlenedésre jogosult gyarmati területek lakosságát fogadták el. Majd az ebben a tárgyban született dokumentumok valamennyi idegen elnyomás, illetve uralom alá vetett, kizsákmányolt néphez társították már e jogosultságot.⁷⁴ Az 1990-es években a Jugoszlávia szétesésére reagálva felállított Badinter bizottság pedig – bővítve ismét a kontextuson –, fontosnak találta leszögezni, hogy a népek önrendelkezési joga megilleti a föderatív országok tagállamainak lakosságát is. S ne feledjük azt sem, hogy voltaképpen már 1966-ban úgy fogalmaztak a Polgári és Politikai, valamint a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányai,⁷⁵ hogy az önrendelkezés joga minden népet megillet (sajnos azonban a nép – mint az önrendelkezési jog jogosultja – fogalmának meghatározásával e két szerződés is adós maradt). S még csupán a jogosultság alanya körének változásáról tettünk említést, tartalmának fejlődéséről nem, holott bőven érdemelne szót utóbbi is (a két kérdés persze egymással össze is függ, azaz attól függően, hogy kit tekintünk a népek önrendelkezési joga alanyának, alakul egyúttal e jogosultság tartalma is).⁷⁶

Mondhatnánk, a népek önrendelkezési joga értelmezésének változásánál többről szólnak a fentiek, ez akár már a kógens norma módosulása lenne. Módosulás, amely lépésről lépésre zajlott, zajlik, ahogy szokásjog is formálódhat. 2019-ben a Nemzetközi Bíróság is legújabb tanácsadó véleményében (a Mauritiustól elszakított Chagos-szigetek kapcsán) az önrendelkezési jog elmúlt évtizedekben lezajlott „evolúciójáról” értekezett. (A Bíróság kijelentette, hogy bár 1965 és 1968 közötti történéseket kell vizsgálnia, nem fogja figyelmen kívül hagyni az önrendelkezési jog azon evolúcióját, ami lezajlott 1945, az ENSZ Alapokmánya, illetve 1960,

⁷² „Minden népnek joga van az önrendelkezésre. E jog értelmében a népek szabadon határozzák meg politikai rendszerüket és szabadon biztosítják gazdasági, társadalmi és kulturális fejlődésüket.” Az 1966. évi Polgári és Politikai Jogok, valamint a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányainak közös 1. cikk (1) bekezdése. Fordítás forrása: az egyezségokmányokat kihirdető 1976. évi 8. és 9. törvényerejű rendeletek.

⁷³ Jogelvként az ENSZ megalakításakor Alapokmánya ismerte el. TóTH Norbert: „A népek önrendelkezési joga” in JAKAB András – FEKETE Balázs (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (Nemzetközi jog rovat, rovatszerkesztő: SULYOK Gábor) 2018. [11], <http://ijoten.hu/szocikk/a-nepk-onrendelkezesi-joga>.

⁷⁴ Lásd a Nemzetközi Bíróság tanácsadó véleményét Koszovó függetlenségének egyoldalú deklarálásáról. *Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo*, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 2010, 403, para. 79.

⁷⁵ E két egyezségokmány 1976-ban lépett hatályba.

⁷⁶ BRUHÁCS János: *Nemzetközi jog II. Különös rész* (Budapest, Pécs: Dialóg Campus 2010) [„A népek önrendelkezési jogának elve” c. fejezet] 37–47; KARDOS Gábor: „A népek önrendelkezéshez való joga” in KARDOS–LATTMANN (28. l.) 41–45. Lásd különösen e tankönyv témánk szempontjából sokatmondó alfejezet-címét: „Az önrendelkezéshez való jog fejlődése” 42–43; Kovács (3. l.) 291–294. (490–494. pontok „A népek, nemzetek önrendelkezési joga” c. fejezet); TóTH (73. l.).

a gyarmati népek függetlenségéről szóló ENSZ közgyűlési határozat⁷⁷ elfogadása óta.)⁷⁸

Ám ha nem is fogadjuk el ezt, és azt állítjuk, e kógens norma nem változott, csak értelme vált pontosabbá az idő múlásával (vagy akár nem osztjuk a Badinter-bizottság fent említett állásfoglalását), a tekintetben szélesebb lehet a szakmai konszenzus, hogy ha az elkövetkezendőkben elismerést nyerne – akár egy univerzális nemzetközi szerződésben –, hogy az önrendelkezési jog a nemzeti kisebbségeket is megilleti,⁷⁹ az biztosan az 1945-ben deklarált önrendelkezési elv/jog módosulását jelentené.

5. ZÁRÓ GONDOLATOK

A *ius cogens* mibenlétének megragadása a bécsi egyezmény által, kevesen vitatnák, nem a legsikerültebb szerződéses definíciók táborát erősíti. Kerek évforduló ide, kerek évforduló oda, az 1969. évi egyezmény 50. évfordulóján sem várhatjuk, hogy a szerződés e cikkét revízió alá vennék, helyes értelmezésére azonban törekednünk kell. Érdemes ez ügyben figyelni a Nemzetközi Jogi Bizottság munkájára, amely 2015-ben tűzte napirendjére a nemzetközi jog feltétlen alkalmazást igénylő szabályainak témáját. E kodifikációs tárgykör különöladója se az eddigi legutolsó, negyedik jelentésében és a megelőző háromban sem vizsgálta mélységeiben a kógens szabályok módosíthatóságának kérdését, ám reményeim szerint hamarosan megismerhetjük az ő, majd a testület, s erre reakcióként az államok álláspontját e kérdést illetően.

⁷⁷ United Nations General Assembly resolution 1514 (XV) of 14 December 1960. Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples.

⁷⁸ *Legal Consequences of the Separation of the Chagos Archipelago from Mauritius in 1965*, Advisory Opinion, 25. February 2019. General List No. 169. para. 142.

⁷⁹ Lásd erről: TóTH (75. lj.) „A népek önrendelkezési jogának lehetséges jövője” c. fejezet [29]–[33].